

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE STAATSBOSSEN BIJ BRED A

[1904]

door

J. J. A. S. VAN ALPHEN

Op excursies in de Staatsbossen bij Breda wordt in den regel ook wel iets van de geschiedenis van die bossen verteld. Men verneemt dan dat in de 14e eeuw Jan van Polanen, heer van Breda, vele goederen in de omgeving van die stad bezat. Daartoe behoorden o.a. toen reeds de bossen die thans als Mastbos, Liesbos en Ulvenhoutse bos bekend zijn. Door het huwelijk van de enige dochter van Jan van Polanen met Engelbert, graaf van Nassau, in 1403, kwamen de rijke bezittingen aan deze graaf en door vererving aan zijn opvolgers, waartoe Willem de Zwijger en de stadhouders hebben behoord. Deze hebben hun bezit steeds goed in stand gehouden en hebben het zo mogelijk uitgebreid en afgerond. Zij hebben met name de aanwezige bossen, die toen vaak uit niet anders dan hakhout of struikgewas bestonden, als zodanig behouden en hebben de grond, die in vele gevallen van goede en zeer goede kwaliteit was, niet voor aanleg tot bouw- en grasland bestemd.

Bij de invasie der Franssen in 1793 werden de goederen van het Stadhouderslijk Huis in beslag genomen en in 1795 aan de Bataafse Republiek afgestaan. Na de bevrijding in 1813 kwamen deze goederen aan de Staat, dus niet aan de koning. Prins Frederik der Nederlanden, jongere broer van Koning Willem II, heeft ze een aantal jaren tot aan zijn dood in 1881, in vruchtgebruik gehad, waarna ze weer Staatsdomein werden. Bij de oprichting van het Staatsbosbeheer in 1899 kreeg deze dienst de bossen en de voor bebossing bestemde gronden in beheer. De boerderijen en andere cultuurgronden bleven in beheer bij het Ministerie van Financiën.

Ik heb bij dit verhaal steeds de vraag gesteld waarom na de Franse tijd de domeinen bij Breda niet aan Koning Willem I werden teruggegeven; zij waren toch steeds eigendom van de Nassau's geweest. Op deze vraag kreeg ik echter destijds geen antwoord.

In tegenstelling tot de handelwijze met de domeingoederen kreeg de koning het kasteel te Breda, dat ook steeds eigendom van het Huis Nassau was, wel terug. De koning schonk het in 1828 aan de Staat om er de Militaire Academie in te vestigen.

De vraag om welke reden Prins Frederik de domeinen bij Breda tot aan zijn dood in vruchtgebruik heeft gehad bleef eveneens onbeantwoord.

Op het archief te Breda kon de archivaris mij de bron noemen die de gestelde vragen zou kunnen oplossen. Deze bron is „Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden” van prof. mr dr A. A. H. Struycken, Tweede druk, 1928. Uit dit werk zullen hier worden overgenomen die gedeelten die voor de beantwoording van gestelde vragen van belang zijn. Het betreft een gedeelte van paragraaf 98: „Het vaste inkomen en de Domeinen”, blz. 372 e.v.

„Het Oranjehuis bezat in de 18e eeuw als privaat eigendom uitgebreide bezittingen binnen onze grenzen, door vererving als anderszins verkregen. Deze werden alle, na de vervallenverklaring van het stadhouderschap, bij het

Tractaat van Alliantie van 16 mei 1795, tusschen Frankrijk en de Republiek gesloten, als door het eerste land veroverd goed, aan de Republiek afgestaan, en zijn sindsdien eigendom van de Staat gebleven.

„Bij het tractaat van Amiens van 17 Maart 1802 tusschen Engeland eenerzijds, Frankrijk, Spanje en de Bataafsche Republiek anderzijds, werd overeengekomen, dat het huis Nassau schadeloosstelling zoude ontvangen, zoowel voor het verlies van de stadhouderlijke waardigheid als voor dat van zijn eigendommen. Een nadere overeenkomst, tusschen Frankrijk en Pruisen op 24 Mei gesloten, bepaalde dat de Prins voor zich en zijne erfgenamen afstand deed van de stadhouderlijke waardigheid en van zijn binnen ons land gelegen goederen en daarvoor in ruil ontving verschillende Duitsche landen, waaronder vooral het geseclariseerde bisdom Fulda. Willem V deed van deze territoriale vergoeding dadelijk afstand ten behoeve van zijn zoon, die dan ook als vorst van Fulda heeft geregeerd. In 1806 werden hem die landen weer ontnomen door Napoleon.

„Op den grondslag van het Tractaat van 24 Mei 1802 was bij nadere overeenkomst van 1 Augustus 1804 tusschen den Prins en de Bataafsche Republiek nogmaals de afstand van het stadhouderschap en van de erfgoederen bevestigd en ter vereffening van wat de Prins alsnog van de Republiek te vorderen had, hem toegezegd een som van 5 millioen gulden. Op deze overeenkomst weigerde op aandrang van Napoleon het Wetgevend lichaam de bekrachtiging, zoodat de Prins deze gelden nimmer heeft ontvangen.

„Per slot van rekening had dus het Oranjehuis noch voor het verlies van zijn staatkundige positie noch voor dat zijner eigendommen eenige vergoeding ontvangen.

„Hogendorp's voornemen was aanvankelijk dit alles als een afgedane zaak niet verder in aanmerking te nemen en den Vorst „om den luister van de Kroon” op te houden, één millioen gulden 's jaars uit 's lands kas toe te kennen. De Souvereine Vorst bleek evenwel prijs te stellen op de teruggave dets voorgesteld domein en daarvoor in de laatste redactie van de Wet van 1804 voorgesteld den Vorst, als eigendom van het Huis van Oranje, om bij fideicommiss over te gaan op zijne opvolgers in de souvereiniteit, terug te geven alle de ontvreemde goederen van dat Huis en hem bovendien toe te kennen het vruchtgebruik van de domeinen van den Staat en een inkomen van zes ton.

„Moeilijkheden, voortvloeiende uit de omstandigheid dat op de ontvreemde erfgoederen talrijke lasten hadden gedrukt en nieuwe waren gelegd en dat de opbrengst der staatsdomeinen zoo wisselvallig was, deden evenwel besluiten en van de teruggave der erfgoederen en van het vruchtgebruik der staatsdomeinen in de Grondwet af te zien en den Vorst toe te kennen een jaarlijks inkomen in eens van f 1.500.000. Toch wilde men de mogelijkheid openlaten, dat ons Vorstenhuis opnieuw in het genot en bezit zoude komen van zijn voormalige domeinen binnen ons land, wat toch min of meer bij zijne waardigheid passend werd geacht. Daarom bepaalde de Grondwet dat 's Vorsten inkomen ook zou kunnen worden gevonden uit het vruchtgebruik van daartoe nader te bestemmen goederen, en bovendien dat hem tot gedeeltelijke voldoening van zijn inkomen in vollen eigendom als patrimonieel goed zoude kunnen worden overgegeven zooveel domeinen, als een zuiver inkomen van f 500.000 zouden vertegenwoordigen, een en ander door de wet te regelen. (Grondwet 1814 art. 12, 13 en 14).

„Deze eigenaardige regeling, waarbij een vermeerdering van het particulier vermogen van den Vorst, dat hij kon vervreemden en aan zijne erfgenamen

overdragen, werd in het uitzicht gesteld ten koste van het grondwettelijk inkomen uit 's lands kas, ook van zijn opvolgers, bleef in 1815 in hoofdzaak behouden. Alleen werd de toepasselijkheid er van, om deze toestand van onzekerheid niet te lang te laten voortduren, beperkt tot het leven van Koning Willem I (art. 31). Het inkomen werd met het oog op de vergroting van het grondgebied, verhoogd tot f 2.400.000 's jaars.

„De domeinoverdracht kwam tot stand bij de Wet van 26 Augustus 1822, Stbl. no. 40. Zij had tot heftige oppositie in de Kamer aanleiding gegeven, en omdat men vreesde, dat haar gevolg niet zoude zijn een werkelijk domeinbezit van de Kroon, maar verkoop bij wege van loterij van de domeinen (een daartoe strekkend wetsontwerp was kort te voren met grote meerderheid verworpen) en omdat de wet niet duidelijk hare gevolgen bepaalde ten opzichte van het inkomen van de eventuele opvolgers van Willem I.

„De wijze waarop de Koning aan de wet uitvoering gaf, was een betere dan men had gevreesd. Een K.B. van 28 Augustus 1822 bepaalde:

1e dat de overgedragen domeinen zouden worden ingebracht in een op te richten naamlooze maatschappij „ten doel hebbende het gerief van landbouw, fabrieken en handel, en om steeds, tegen een matige interest, de gelden te verstrekken, welke tot het kweeken en uitbreiden dier gewigtige takken van volksvljijt vereischt worden”;

2e dat de inkomsten dier maatschappij, voor zoover zij de som van f 500.000 niet zouden te boven gaan, voor den Koning en zijn opvolgers zouden dienen tot aanvulling van het jaarlijks inkomen, door de Grondwet toegekend, en het meerdere zou worden gestort in 's Rijks Amortisatiekas, ten einde bij te dragen tot vernietiging der openbare schuld;

3e dat bij het einde der maatschappij de domeinen of hare waarde in vollen eigendom aan de Staat zouden terugkeren.

„Diensvolgens werd opgericht de „Algemene Nederlandsche maatschappij ter begunstiging van de volksvljijt” met een kapitaal van 50 millioen, waarvan 20 millioen voor de ingebrachte domeinen; zij werd tot een grote crediet- en bankonderneming, in Brussel gevestigd.

„Na de afscheiding van België bracht de Koning bij Besluit van 16 Januari 1831 uit eigen beweging zijn inkomen voorlopig terug tot het daarvoor in de Grondwet van 1814 vastgestelde bedrag van f 1.500.000; bij de herziening van 1840 werd dat bedrag ook in de Grondwet vastgelegd; vijf ton uit de domeinen bleven in mindering daarvan strekken, hoewel de inkomsten jaarlijks sinds 1831 slechts 3 ton bedroegen.

„Artikel 60 van het verdrag van 5 November 1842, houdende de eindregeling met België, regelde het lot van de aan de Mpij van Volksvljijt overgedragen domeinen. Voor zooverre deze in ons land waren gelegen werden zij in vollen eigendom aan Koning Willem II gegeven, waartegenover deze aan den Belgischen Staat afstond zijne in België gelegen paleizen en onroerende goederen.

„Blijkens art. 27 van de Grondwet van 1848 gaf de Koning in dat jaar deze domeinen als kroondomein aan den Staat terug onder beding dat de opbrengst er van een blijvende inkomst zou zijn van de Kroon. Het overige inkomen van Koning Willem II werd vastgesteld op 1 millioen 's jaars, met bepaling, dat voortaan bij iedere nieuwe troonsbeklimming de wet het inkomen der Kroon zoude regelen. Reeds het volgende jaar bij de troonsbeklimming van Koning Willem III moest aan deze bepaling uitvoering worden gegeven en werd diens inkomen bij de Wet van 10 Augustus 1849, Stbl. no 32

bepaald op f 600.000. De overdracht der domeinen kreeg haar beslag in de notarieele acte van 16 April 1856, waarbij de erfgenamen van Koning Willem II ze aan den Staat der Nederlanden overdroegen. Het beheer van het Kroondomein, eerst geregeld bij K.B. van 1 Mei 1856 (Stbl. 1856 no 2), vond zijn definitieve regeling in de Wet van 1 Mei 1863, Stbl. no 43. De Koning is in het algemeen te beschouwen als vruchtgebruiker; hij geniet al de inkomsten en draagt alle lasten en kosten van het beheer; vervreemding kan in 't algemeen niet plaats vinden dan krachtens de wet; het beheer wordt gevoerd door een administrateur, door den koning te benoemen; deze doet jaarlijks verslag van den toestand van het Kroondomein aan den Minister van Financien, die daarvan mededeling doet aan de Staten generaal en aan de Algemeene Rekenkamer; zijn werkkring wordt verder geregeld in een instructie, bij Koninklijk besluit vast te stellen."

Uit het bovenstaande blijkt dus dat koning Willem I er aanvankelijk prijs op stelde de Nassause domeinen bij Breda weer in eigendom te krijgen en dat daartegen van Staatswege geen bezwaar bestond. Aangezien echter op de domeinen lasten drukten en de opbrengsten er van wisselvallig waren, werd er met wederzijds goedvinden de voorkeur aan gegeven de koning jaarlijks een vast bedrag uit de schatkist toe te kennen, waarbij dan de domeinen, die honderden jaren in het bezit van het huis Nassau waren geweest, voor goed Staatseigendom werden.

Het laatste gedeelte van het boven uit het werk van prof. Struycken aangehaalde heeft — zoals duidelijk zal zijn — geen betrekking op de domeinen bij Breda, doch op het Kroondomein, dat zijn goederen, eigendom van de Staat, waarvan het Koninklijk Huis de opbrengsten geniet.

Blijft ten slotte nog op te helderen de vraag waarom Prins Frederik het vruchtgebruik van de domeinen bij Breda genoten heeft. In het boek van prof. Struycken heeft hierop betrekking een gedeelte van paragraaf 102: „De Prinzen en Prinsessen van het Koninklijk Huis”. Op blz. 390 e.v. is het volgende vermeld:

„Uit historisch oogpunt verdient nog herinnering de dotatie aan Prins Frederik bij de Wet van 25 Mei 1816, Stbl. no 25, en die aan den Prins van Oranje (Willem II) bij de Wet van 8 Juli 1815, Stbl. no 41.”

„Bij Acte van 4 April 1814 was tusschen den Erfprins en zijn jongere broeder Frederik met goedvinden huns vaders overeengekomen, dat, wanneer de eerste hier te lande zijn vader zoude opvolgen, zijn broeder de Nassausche erflanden zoude erven. Deze acte kon geen gevolg hebben, omdat Willem I bij het Weener Congres de Nassausche landen tegen Luxemburg had moeten verruilen en dit laatste als integrerend deel bij het Koninkrijk der Nederlanden had gevoegd. Daarom was reeds in 1815 in beginsel besloten, Prins Frederik voor het verlies zijner verwachtingen een schadeloostelling toe te kennen, maar in de Grondwet daarover niet te spreken. Zulks geschiedde in bovengenoemde wet van 1816; verschillende domeinen in Brabant, met name de Baronie van Breda, de oude zetel van het Huis van Nassau in de Nederlanden, werden den Prins overgedragen als onvervreemdbaar majoraat, met dien verstande, dat zo hij zonder wettige mannelijke nakomelingen — waaronder bedoeld waren agnaten — mocht overlijden, de goederen met de domeinen van den Staat zouden hereenigd worden. In 1881 stierf de Prins zonder mannelijke agnaten na te laten, zodat de domeinen tot den Staat zijn teruggekeerd.

„De dotatie aan den Prins van Oranje in de Wet van 8 Juli 1815, aan het initiatief der Staten Generaal te danken, betrof het domein Soestdijk met toebehoren, dat den Prins in naam van het Nederlandsche volk werd geschonken als opperbevelhebber van het Nederlandsche leger als blijk van hoogachting en erkentelijkheid wegens zijn moedig gedrag in den veldtocht tegen Napoleon”.

Prins Frederik verkreeg dus de domeinen in de Baronie van Breda als schadeloosstelling voor het verlies van zijn rechten op de Nassause landen (in Duitsland); dit verlies was het gevolg van de ruiling van die landen tegen het Groothertogdom Luxemburg bij de onderhandelingen op het Weener Congres. Daar de rechten op de Nassause landen zouden ingaan bij de troonsbestijging van de Prins van Oranje, broer van Prins Frederik, zou ook de schadeloosstelling in de vorm van de opbrengst van de domeinen bij Breda, op dat tijdstip ingaan.

Artikel 1 van de Wet van 25 Mei 1816 luidt als volgt:

„De domeingoederen gelegen in de Rentambten Breda, Niervaart, Oosterhout, Steenberg, Zevenbergen en Zwaluwen, en welker zuivere opbrengst, de bedragen der renten, cijzen en andere uitgangen daaronder begrepen, eene somma beloopen van ongeveer *honderd en negentig duizend* guldens, worden aan Onzen beminden zoon Prins Frederik der Nederlanden, overgedragen, om door hem en zijn wettige mannelijke afstammelingen volgens het recht van eerstgeboorte te worden bezeten, doch zonder dezelve immer of uit eenigen hoofde te kunnen vervreemden, verspanden of bezwaren”.

Artikel 4 bepaalt het volgende:

„Indien Prins Frederik zonder wettige mannelijke nakomelingen na te laten, kwam te overlijden, of ook indien zijne mannelijke nakomelingschap mogt uitsterven, zullen de goederen bij artikel 1 omschreven, met de domeinen van den Staat hereenigd worden”.

Prins Frederik heeft dus de dotatie bezeten van af de troonsbestijging van Koning Willem II in 1840 tot zijn overlijden in 1881. De Prins was gehuwd met Louise, prinses van Pruisen. Uit dit huwelijk zijn geboren twee zoons, die beiden op jeugdige leeftijd gestorven zijn, en twee dochters, die beiden gehuwd zijn geweest. De jongste dochter, gehuwd met de Vorst van Wied, had drie zoons, die echter niet in aanmerking kwamen voor verkrijging van de domeinen bij Breda.

De bossen en andere gronden bij Breda, die thans door het Staatsbosbeheer worden beheerd, zijn rond 4000 ha groot. De oppervlakte is groter geweest, doch een aanzienlijke oppervlakte, gelegen onder de gemeente Gilze en Rijen, is afgestaan moeten worden voor het vliegveld aldaar en ook zijn gronden aan genoemde gemeente afgestaan voor woningbouw enz.

Het gedeelte van de oorspronkelijke Nassause domeinen, dat thans onder het Ministerie van Financien ressorteert, omvat 48 boerderijen en percelen los land met een totale oppervlakte van 5220 ha. Voor een groot gedeelte zijn deze gronden gelegen nabij Klundert (rentamt Niervaart). Het beheer er over wordt gevoerd door de Rentmeester der Domeinen te Breda.

Meer bijzonderheden over de domeinen van de Staat en het Kroondomein zijn te vinden in het reeds genoemde werk van prof. Struycken en in het boek van O. Andriessen en H. J. van Lis: „Het Nederlandsche Staatsdomein en zijn Beheer” (1892).